

(इंग्रजीमध्ये टंकलिखित केलेल्या न्यायनिर्णयाचे मराठी भाषांतर)

केशाबो आणि इतर

वि.

मध्य प्रदेश राज्य आणि इतर

८ जानेवारी १९९६

[न्यायमूर्ती के. रामास्वामी आणि न्यायमूर्ती जी. बी. पट्टनायक ]

मध्य प्रदेश महसूल संहिता, १९५९ :

कलम १६५ (६) व १७० (१) - आदिवासी जमातीने भूमिस्वामी हक्काची जमीन बिगर आदिवासी व्यक्तींना विकणे - जिल्हाधिकाऱ्यांची पूर्वपरवानगी अवैध ठरविणे - विक्रीच्या तारखेपासून दोन वर्षांनंतर दाखल केलेला अर्ज - फायदेशीर व सार्वजनिक धोरण व विवेकबुद्धीचा विषय असल्याने मर्यादित कालावधी पेक्षा जास्त कालावधीत अर्ज दाखल करून त्यावर सुनावणी घेण्याचे अधिकार प्राधिकरणांना आहेत.

दिवाणी अपिलीय अधिकारक्षेत्र: दिवाणी अपील क्रमांक २०२१/१९९६

मध्य प्रदेश उच्च न्यायालयाच्या म.प्र.क्र.१४९९/१९९२ मधील ७.५.९२ च्या निर्णय व आदेशावरून.

याचिकाकर्त्यां साठी श्री मामा चक्रवर्ती आणि राज के. मेहता.

न्यायालयात खालील आदेश पारित करण्यात आले.

परवानगी मंजूर.

विशेष परवानगीने केलेले हे अपील एम पी नं. १४९९/९२ मधील मध्यप्रदेश उच्च न्यायालयाच्या विभागीय खंडपीठाच्या दि. ७ मे १९९२ रोजीच्या आदेशावरून उद्भवते. मान्य स्थिती अशी आहे की एम पी महसूल संहिता, १९५९ चे कलम १६५ [थोडक्यात, "संहिता"] दि. २ ऑक्टोबर १९५९ पासून गॅझेटमध्ये दुरुस्ती आणि प्रकाशनाद्वारे गरियाबंद भागात लागू करण्यात आले. आदिवासी (अनुसूचित जमाती) सोमू गोंड यांनी अपीलकर्त्यांच्या नावे भूमिस्वामी हक्कांच्या जमिनीची विक्री दि. २३ डिसेंबर १९६० रोजी केली होती. शेवटी, महसूल मंडळाने दि. १६ जानेवारी १९९२ रोजीच्या आपल्या आदेशात पुनरावृत्ती प्रकरण क्र. १५०/९०, दिनांक २३.९.१९९० च्या अतिरिक्त आयुक्तांच्या आदेशाची पुष्टी करणारे असे नमूद केले आहे की १९७६ पूर्वीही संहितेच्या असुधारित कलम १६५ (६) अन्वये आदिवासींच्या भूमिस्वामी हक्काचे हनन करण्यासाठी खरेदीसाठी सक्षम प्राधिकरणाची पूर्वपरवानगी घेणे बंधनकारक आहे. परवानगी न घेतल्याने विक्री रद्द करण्यात आली. उच्च न्यायालयाने ७ मे १९९२ च्या आदेशाद्वारे महसूल मंडळाच्या मतावर शिक्कामोर्तब केले

अपीलकर्त्यांच्या विद्वान वकिलांनी असा युक्तिवाद केला आहे की कलम १६५ च्या उप-कलम (६) अंतर्गत अधिसूचना १९७७ मध्ये प्रकाशित करण्यात आली होती आणि १९६० मध्ये विक्री केली गेली होती, ही विक्री अवैध असल्याचा आहे, न्यायाधीकरणाचा निष्कर्ष कायद्याने योग्य नाही, आम्हाला या वादात कोणतेही बळ दिसत नाही.

कलम १६५ (६) असे आहे.

"पोट-कलम (१) मध्ये काहीही असले तरी, ज्या जमातीला ही संहिता लागू होते त्या संपूर्ण किंवा भागासाठी राज्य सरकारने अधिसूचनेद्वारे आदिवासी जमाती म्हणून घोषित केलेल्या भूमीस्वामीचा अधिकार असेल. लेखी नोंद करण्याच्या कारणास्तव, जिल्हाधिकारी दर्जाच्या खाली नसलेल्या महसूल अधिकाऱ्याच्या परवानगीशिवाय अशा जमातीशी संबंधित नसलेल्या व्यक्तीकडे हस्तांतरित करू नये."

या उपविभागाच्या वाचनाने हे देखील स्पष्टपणे सूचित केले जाईल की भूमीस्वामीचा अधिकार एका जमातीशी संबंधित आहे, ज्याला राज्य सरकारने अधिसूचनेद्वारे मूळ जमाती म्हणून घोषित केले आहे, संपूर्ण किंवा त्या भागासाठी संहिता लागू होते, अशा जमातीशी संबंधित नसलेल्या, जिल्हाधिकारी दर्जाच्या खाली नसलेल्या महसूल अधिकाऱ्याच्या पूर्वपरवानगीशिवाय, लिखित स्वरूपात नोंदवण्याच्या कारणास्तव, गैर-आदिवासी व्यक्तीकडे हस्तांतरित केले जाणार नाही. महसूल मंडळाने निदर्शनास आणून दिले आहे की १९७६ मध्ये दुरुस्ती करण्यापूर्वी, जमीन वेगळे करण्यासाठी परवानगी घेणे ही एक अट होती. स्थिती पूर्वाश्रमीची असल्यास, उदा. , त्यामध्ये नोंदवण्याच्या कारणास्तव सक्षम प्राधिकाऱ्याकडून पूर्वपरवानगी घेतली गेली नाही, म्हणून कायद्याचे उल्लंघन करणारी विक्री रद्दबातल ठरते. हा एक कल्याणकारी कायदा आहे जो अनुसूचित जमातीच्या जमिनीवरील मालकी हक्कांचे संरक्षण करण्यासाठी संविधानाच्या अनुच्छेद ३९ (बी) आणि ४६ च्या संवैधानिक दायित्वाची

अंमलबजावणी करण्यासाठी प्रस्तावनेसह वाचलेला आहे. आर्थिक लोकशाही प्रदान करण्यासाठी आदिवासींचे आर्थिक सक्षमीकरण हे ध्येय आहे. अज्ञान किंवा अनास्थेमुळे त्यांचे होणारे शोषण रोखणे हे कलम ४६ नुसार घटनात्मक कर्तव्य आहे. शेतजमीन मशागत करणाऱ्यांना आर्थिक दर्जा देते. त्यामुळे, वरील उद्दिष्टांच्या विरोधात जमिनीचे कोणतेही विलगीकरण निरर्थक आहे. कलम १७० [१] अंतर्गत अर्ज विक्रीच्या तारखेपासून दोन वर्षांच्या आत भरला गेला पाहिजे असा दावा करण्यात आला आहे. तसा अर्जच दाखल झाला नसल्यामुळे अधिकाऱ्यांनी अर्जाचे मनोरंजन करणे योग्य नव्हते. वैधानिक तरतुदींच्या उल्लंघनात जाण्याचा अधिकार प्राधिकरणाला आहे हे विवादित नाही. जरी अन्यथा, हा एक फायदेशीर कायदा असल्याने, अधिकारी घटनात्मक धोरणाला लागू करण्यास बांधील आहेत, ते अधिकार क्षेत्रापासून वंचित नाहीत, जरी ते अर्जाचे मनोरंजन करण्यासाठी मर्यादेपलीकडे दाखल केले असले तरीही. हा सार्वजनिक धोरणाचा आणि विवेकाचा विषय आहे. या परिस्थितीत, कायद्याची हमी देणारा हस्तक्षेप करण्याचा कोणताही ठोस प्रश्न आहे असे आम्हाला वाटत नाही.

त्यानुसार अपील फेटाळले जाते.

स्वर्चाबाबत आदेश नाही.

## अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.

\*\*\*\*\*